

Pavel Machonin – vědec, učitel a přítel (*1927)

Životní dílo Pavla Machonina bylo zčásti zhodnoceno při jeho předchozím životním jubileu, ale na syntetický kritický pohled stále ještě čeká, nemluvě o tom, že za těch pět let Pavel Machonin vydal několik knih a zásadních studií – z nich asi nejpodstatnější je *Česká společnost a sociologické poznání (problémy sociální transformace a modernity od poloviny 60. let 20. století)* z roku 2005. V ní totiž rekapituluje své teoretické (empirickým studiem vždy dokonale podložené) koncepce sociální transformace, jež v tomto případě propojuje s decentní životní retrospektivou a pokusem o jakousi metateoretickou nadstavbu, což je krok u Machonina ne zcela obvyklý.

Pavel Machonin je stoupencem osobitě, velmi rozpracované a v mnoha ohledech nejen u nás originální koncepce transformačních procesů, při jejichž analýze se nevzdává ani velmi diskutabilního konceptu modernity. Toto pojetí vyložil zejména ve studii *Česká společnost v transformaci: k proměnám sociální struktury* (1996) a v pozoruhodném „dialogickém“ textu *Ekonomické a společenské změny v české společnosti po roce 1989* (spolu s Lubomírem Mlčochem v roce 2000; vyšlo též anglicky). Machonin nejenže o diskutabilnosti pojmu „modernita“ a přístupu k ní ví, on jej dokonce právě takto čtenáři předkládá, prokazuje jeho funkčnost a zdůvodňuje, proč se jen tak snadno není ochoten vzdát „starých dobrých koncepcí“ a pojmů ve jménu nezřídka módních přístupů a krátkodechých terminologických inovací. A zase – není to produkt nevědomí nebo neochoty vědět – je to racionální reflexe například a zejména „postmodernity“, kterou chápe (ostatně v souladu s řadou jiných autorů) jako vstup nových a dozajista bezprecedentních elementů do modernizačních (transformačních) procesů.

Ale u příležitosti životního jubilea nepovedeme spor o to, nakolik je, či není Machoninovo pojetí „správné“ či nesprávné, nakolik je tradiční a nakolik inovativní. To ostatně zčásti již udělal jiní. Avšak právě tato skutečnost sama, že totiž Machoninovy práce stále nejen inspirují, ale také provokují, svědčí o tom, že se autor ani neopakuje, ani nereprodukuje to, co je známo z jiných zdrojů. Ba více – Machonin sice nechce být a není originální za každou cenu, vstupuje nicméně dokonce na pole velice diskutované, jež má blízko téměř k filozofii dějin. Ostat-

© archiv Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i.
doc. PhDr. Pavel Machonin, Dr.Sc.

ně spolupráce s nestorem české sociologie Jaroslavem Krejčím „materializovaná“ v knize *Czechoslovakia 1918–1992: A Laboratory of Social Change* (v roce 1996 vydaná v New Yorku) to navýsost přesvědčivě dokládá. Machonin je totiž mimo jiné stoupencem, a to velice radikálním, historického pohledu na sociální strukturu společnosti a její proměny – nic se nedá pochopit bez „vědomí souvislostí“, tentokrát dějinných. Proto prosazuje – k nevůli a nesouhlasu mnohých – takový důraz na to, aby transformační procesy byly zkoumány nikoliv jako cosi podobného klasickému *deus ex machina* (Pavel Machonin by věděl, jak se „deus“ skloňuje), tedy jako procesy, jež jakoby neměly kontinuitu s ničím a analogii nikde. Jeho pojetí transformace je zakomponováno do dějin a jen v tomto kontextu nabývá skutečného smyslu. Ba víc – jen v tomto kontextu lze Machonina užitečně číst. Vyložil je systematicky a s empirickými doklady mimo jiné v práci *Vývoj sociální struktury české společnosti 1988–1999* (s Lumírem Gatnarem a Milanem Tučkem) v rámci velkého výzkumného projektu. Je samozřejmé, že takový přístup nezřídka naráží a setkává se s kritickým neporozuměním, jemuž se Machonin brání věcnou argumentací, nikdy zlobou a arogancí, tak kvetoucí v luzích české sociologie, která se pomalu, ale jistě zapleveluje žargonem naší „politické scény“...

Machonin mohl svých originálních výsledků dosáhnout především proto, že je neuvěřitelně pracovitý badatel, pro něhož (v neposlední řadě taky díky znamenitému jazykovému vybavení a rozvinutým osobním kontaktům s významnými světovými sociology) nic nezůstává tabuizováno, Machonin hledá, dokáže se ptát pramenů a empirických dat. Jeho životním krédem jako vědce vždycky bylo – poznávat realitu, vypovídat o sociální skutečnosti s maximální odpovědností a hledat odpovědi na reálné otázky a tyto odpovědi formulovat jazykem co možná srozumitelným. Lze mu vytýkat, že ani na chvíli nekoketoval se sociálním konstruktivismem, že postmoderní žargon a kulišácký „diskurz“ o ničem mu byl bytostně vzdálený? A opět – nikoliv proto, že by o tomto směřování sociálních věd nevěděl, naopak – věděl, ale nepoddal se. Někdo v tom může shledávat staromilectví, jiný zásadovost, *de gustibus non disputandum*. My, kteří Pavla Machonina známe mnoho let, někteří celá desetiletí, víme dobře, jak rychle a poučeně se dovede orientovat v nejnovější světové literatuře a jak ji dovede absorbovat nebo se stejným zaujetím odmítnout.

Důraz na to, čemu se říká substantivní, věcná či předmětná složka sociologie, vedl Machonina k tomu, že o interních (metodologických, metateoretických) otázkách sociologie se vyjadřoval málo – nikoliv ke škodě vlastního dílu. V životopisném kompendiu *Kdo je kdo* (2006) sice zatajil všechna svá vyznamenání a uznání (například cenu Jana Evangelisty Purkyně Akademie věd za zásluhu o rozvoj humanitního vědění), ale jako své životní krédo uvedl: *Posláním sociologa je poznávat skutečné sociální vztahy mezi lidmi, nikoliv podléhat módním ideologiím*. V posledních letech se hlásí k teoreticko-metodologickému postoji, který v souladu s českou sociologickou tradicí označuje jako kritický realismus. Není to kritický realismus Masarykův ani Bláhův, je jimi ovšem poučen, ale navazuje spíše na realismus 80. let soudobé sociologie, který je vědomou protiváhou „antirealistických“ trendů třebas radikálně konstruktivistických.

U příležitosti Machoninova životního jubileu, jehož se dožívá v mimořádné intelektuální formě a svěžesti, chceme znovu připomenout jeho zásluhy o obnovení sociologie v Československu v 60. letech – cesty k tomu byly složité a křivolaké, z dnešní perspektivy pro nejmladší naše badatele téměř nesrozumitelné. Machonin vykonal obrovskou organizační a intelektuální práci k pozvednutí sociologie z hlubin zapomnění, aby sám v době normalizace zakusil hořkost vyloučení z oboru, který revitalizoval, ba reanimoval, a tvrdou pěst těch, kteří usilovali o jeho „exkluzi“ z intelektuálního života. Jeho návrat na počátku 90. let byl spojen s návratem k tématu, které je jeho takřikajíc tématem osudovým – nedramaticky řečeno je to zkoumání sociální struktury a jejích proměn, řečeno se smyslem pro jistou přípustnou dávku patosu – je to zkoumání sociální nerovnosti na úrovni objektivních ukazatelů, ale i na úrovni prožívání sociální nespravedlnosti a důsledků sociální nerovnosti pro stabilitu či destabilizaci demokratického společenského systému. Lze to doložit na řadě prací, zejména ovšem na výsledku týmové spolupráce *Mechanismy sociální soudržnosti, stratifikace a role sociálního státu* (kolektiv pod vedením Pavla Machonina v roce 2004), ale i na studii *Zrod a vývoj nových elit v České republice: od konce 80. let do jara 2002* (s Milanem Tučkem).

V neposlední řadě zmiňme Pavla Machonina jako učitele a přítele. Již na konci 60. let se dokázal obklopit skupinou mladých talentů (někteří již nejsou mezi námi – Jirka Linhart, Bohouš Jungmann, s nímž publikoval několik zásadních statí), nebál se „konkurence“, vždycky si „dal říci“, když se i u něho ozývaly reminiscence na koncepce, které již byly nebo začínaly být anachronické. I potom spolupracoval s řadou dalších nastupujících badatelů, s další novou generací, byl příkladem – podle latinského *verba movent, exempla trahunt* – větší důraz kladl (jistě nevědomky) na vlastní příklad než na slovní poučení. Snad je škoda, že při nesporném rétorickém nadání a osobním charismatu se Pavel Machonin vysokoškolské výuce vlastně nevěnoval. Jistě zde sehrál svou roli neomluvitelný akt Karlovy univerzity, která v počátcích 90. let Machoninovi nepřířkla zcela nespornou akademickou hodnost profesora – záminky to byly z dnešního hlediska (ba již tehdy) navýsost trapné.

Zanechme hypotéz a planého stesku, nyní chceme připomenout také osobní spolehlivost, čestnost a otevřenost, vlastnosti, jež dnes nejsou ani zdaleka samozřejmé. Na Machoninovo slovo bylo opravdu vždy spolehnutí, jeho účast na obhajobách, diskusích, přednáškách byla vždy zárukou kultivovanosti formy a oduševnělosti obsahu.

Přejeme Pavlu Machoninovi k jeho životnímu jubileu další šťastná léta a nám všem jeho aktivní účast na životě sociologické obce, o níž se tolik zasloužil.

Miloslav Petrusek, Milan Tuček

SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ (SLON)

Jadwiga Šanderová: Jak číst a psát odborný text ve společenských vědách Několik zásad pro začátečníky

Knižka je určena studentům společenských věd. Naleznou v ní užitečné rady, jak číst náročnější odborný text. Především je ale věnována základním zásadám, jichž je dobré se držet při psaní odborného textu. Čtenáři se seznámí se základními žánry společenskovědní odborné stati, s drobnými informačními žánry, s tím, jak se vede odkazový aparát a jak dostát pravidlům publikační etiky. Rady týkající se strategie a taktiky psaní odborného textu jsou určeny jak těm, kdo se chystají psát diplomovou práci, tak i začátečníkům stojícím před úkolem napsat první seminární práci. Kniha neopomíná ani ústní projev (na seminářích, konferencích a pracovních zasedáních) a přípravu na něj. V závěrečné kapitole se pak čtenáři dozví, co se děje s odborným textem v redakcích odborných časopisů a v nakladatelstvích, než je publikován.

Autorka se snaží ukázat smysl a racionální jádro jednotlivých zásad a formulovat je spíše jako obecnější doporučení, jimiž je užitečné se řídit, než jako příkazy (jednoznačné směrnice), jež je třeba bezduše plnit.

Dotisk 1. vydání, 209 stran, doporučená cena 225 Kč, ISBN 978-80-86429-40-3

Dana Sýkorová: Autonomie ve stáří. Kapitoly z gerontosociologie

Studie se věnuje aktuálnímu tématu populačního a individuálního stárnutí, ke kterému přistupuje z užšího pohledu autonomie seniorů. Uchování autonomie ve stáří je v publikaci zachyceno rovněž z „opačné strany“ – prostřednictvím střední generace, jejíž vlastní autonomie je s nezávislostí generace nejstarší více či méně spjata. Kniha podává rozsáhlý přehled teoretické literatury vážící se k tématu stárnutí, stáří a autonomie, který je doplněn konkrétními výsledky empirických výzkumů. Mnohostranně pojednává rovněž o intergeneračních vztazích a okolnostech směny pomoci a podpory v příbuzenstvu.

Jak pohlížíme na seniory?

Jak nahlížíjí senioři sami na sebe a co pro ně znamená autonomie?

Spoléhají staří lidé na pomoc rodiny a mohou s ní počítat?

Neohrožuje přijímaná pomoc jejich autonomii?

Jakým způsobem se senioři vyrovnávají se stárnutím a stářím „vůbec“?

Co přiřazují ke ztrátám stáří, co k jeho ziskům?

Kniha obsahuje tabulky, grafy, jmenný a věcný rejstřík.

285 stran, doporučená cena 260 Kč, ISBN 978-80-86429-62-5

Objednávky: **SLON** Jilská 1, 110 00 Praha 1; Tel. a fax: 222 220 025; redakce@slon-knihy.cz
Informace o dosud vydaných a připravovaných titulech: www.slon-knihy.cz